

(ad fam. 15,6) fra juli 50 opfatter jeg som en meget bitter bebrejdelse, fordi Cato ikke støttede Ciceros ønske om at opnå en takkefest (supplicatio). Bebrejdelsen er skjult i mange omsvøb, men de to centrale sætninger citerer Wistrand side 35, uden at tillægge dem den vægt, jeg ville give dem. Netop i diplomatisk sprog bestræber man sig for ikke at støde, og derved får selv den mindste bebrejdelse en særlig vægt – ikke mindst når den som her er serveret i en udsøgt retorisk form. Man kan sammenligne Ciceros brev til Pompeius (ad Att. 8,11 D), hvor bebrejdelsen – og dermed Ciceros forsvar for at han ikke har taget parti – ligger i bemærkningen, at Cicero jo ikke kendte Pompeius' planer, skønt vi andetstedsfra ved, at det gjorde han udmærket. Pointen er imidlertid, at Cicero ikke kendte Pompeius' politiske planer fra ham selv. Pompeius havde således ikke behandlet ham, Cicero, som en jævnbyrdig (se side 88 ff.).

Sådanne detaildivergenser kan måske demonstrere de fortolkningsvanskeligheder, der er forbundet med at fordybe sig i det ciceronianske brevcorpus. Magnus Wistrands bog er en fortrinlig demonstration af, hvor lønnende det er at fordybe sig i en udvalgt del heraf. Læsningsintensiteten bliver større og forståelsen bestandig dybere.

Jens Erik Skydsgaard

Erik Wistrand: Caesar and Contemporary Roman Society. Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis. Humaniora 15. Göteborg 1978. 61 sider+indices. Sv. kr. 40.

Denne lille bog er en udvidelse af den kendte latinprofessor Erik Wistrands afhandling i *Politik och Litteratur i Antikens Rom*, Stockholm 1962, 2. udg. 1978, omtalt i dette tidsskrifts 12. række bd. 2, 1967, side 395 ff.

Afhandlingen har i mange år været benyttet som introduktion til den sene romerske republikks historie ved Københavns universitet, og det må hilses med glæde, at den nu foreligger tilgængelig for den internationale forskning. Wistrand giver en indgående analyse af det romerske clientelasamfund, bygget på analyser af begreber som »dignitas«, »gratia«, »fides« etc. Arbejdsmetoden er dels begrebsanalyse og dels eksemplificering ud fra de agerendes politiske adfærd. Som eksempel på Wistrands evne til analyse skal især henvises til side 39 ff., hvor den ideologiske forskel mellem Pompeius og Caesar mesterligt påvises ud fra to små breve fra de pågældende til Cicero. Klarere kan den afgrundsdybe kløft mellem de to dynaster næppe udtrykkes. Trods mordet på Caesar fortsatte hans ideologi og blev det egentlige grundlag for det augustæiske principat, der nok bedst forstås som en clientelastat med kun én virkelig patronus.

Wistrands ærinde er først og fremmest skildringen af den politiske ideologi eller propaganda – i forlængelse af Ronald Syme og Lily Ross Taylor, men langt mere indforstået skildret. Begrebet »fides« opfattes først og fremmest moralsk, men også ordets økonomiske connotationer nævnes. Der er tale om skildringen af et politisk adfærdsmønster, som kan beskrives med eksempler, ikke om et sammenhængende socio-økonomisk system. At påvise et sådant med sikkerhed tillader vore kilder næppe, i alle fald ikke på nærværende stade af forskningen.

Jens Erik Skydsgaard

M. T. Clanchy, From Memory to Written Record. England 1066–1307. London, Edward Arnold 1979. 330 s.+19 kommenterede tavler. £ 14,95.

Denne bog er et forsøg på at skildre overgangen fra mundtlige aftaler til fast brug af

breve. Forfatteren kæder denne udvikling sammen med opbygningen af et nyt »administrativt« apparat efter normannernes erobring af landet i 1066. Fra 1170 fremdrager forfatteren et talende eksempel på det, han kalder »the proliferation of documents«. Magister David fra London havde været udsendt til paven af kong Henrik 2. af England og biskop Gilbert Foliot af London og skulle have 20 pund for sin ulejlighed. Betalingen fordeltes med 15 pund fra kongen og 5 pund fra bispen, og det bekræftedes med to breve til stadfæstelse af de to forpligtelser, men desuden fik David et lukket brev af kongen, som pålagde sin netop kronede søn at udstede to breve om forpligtelserne. Dernæst fik kongens foged et lukket brev om at udbetale de 15 pund i passende rater, og bispen fik et andet om at udbetale de 5, samtidig med at sherifferne i Middlesex fik ordre om ikke at afkræve bispen de 5 pund, og the Exchequer fik skriftlig instruks om, at de nævnte udbetalinger måtte finde sted, men for en sikkerheds skyld fik magister David kancelliet til at tage en vidisse af ordren til the Exchequer og ordren til kongens foged, som han ville lade henlægge sammen med sine øvrige brevskaber. Med andre ord: det administrative apparat er vokset, og det er i stand til at producere mange breve, som udgår over hele landet, hvor der nu sidder så og så mange lokale myndigheder, som må have været i stand til at læse og forstå de givne breves indhold. I det næste kapitel beskrives de anvendte brevtyper: de åbne breve (*charters*), chirografer, kvitteringer, testamenter og mandater (*writs*). Der er tillige orienteringer om regnskaber, kopibøger, kartularier og registre, hvori der tillige peges på det forbillede, der kunne hentes i den kongelige administration. Kapitel 4 behandler skrivere, skrift og skrifttyper og de materialer, skriversne benyttede. Håndskriftet (*codex*) og rulle (*rotulus*) stilles over for hinanden, og opstillingen af teksten på det enkelte blad drøftes. 5. kapitel drejer sig om opbevaringen af brevene, herunder et særligt afsnit om de komplicerede forhold omkring de ældste kongelige arkiver. I det efterfølgende kapitel beskrives sproget i brevene, og der gøres forsøg på at bestemme forholdet mellem brugen af latin, fransk og engelsk i den administrative praksis, og det fører videre til næste kapitel, som skal forsøge at bestemme, hvor mange og hvilke lag i befolkningen der var i stand til at læse og forstå de på latin skrevne breve. I det afsluttende kapitel »Trusting Writing« gemmer der sig en redegørelse for de forskellige måder at datere breve på, f. eks. efter regeringsår eller efter Kristi fødsel, endvidere overvejelser over, om man kan finde ud af, hvorfor man i en række tilfælde undlader at datere breve og endelig et vigtigt afsnit om, hvad der garanterer brevene – med andre ord *corroboratio* – hvorledes et notarialvidne er udformet, bemærkninger om segl og besegling samt anvendelsen af + (*signum*).

Et utraditionelt synspunkt har givet en ny fremstilling af til dels kendt stof; forfatteren har gennemført sit arbejde med konsekvens, men trods det omfattende engelske kildemateriale er der spørgsmål, som ikke kan besvares fuldt ud. En enkelt indvending: forfatteren har valgt at give de fleste af sine kildecitater i moderne engelsk oversættelse, men kun enkelte gange tillige at citere den originale ordlyd i parentes eller i note; det havde været metodisk rigtigere at give dem alle i original til læserens egen overvejelse, når man skal tage stilling til dem under forfatterens synsvinkel.

Herluf Nielsen

Birgit Strand: Kvinnor och män i Gesta Danorum. Kvinnohistoriskt arkiv nr. 18. Göteborg 1980. 365 s.

Det overvældende emne som titlen lover bliver i praksis væsentligt mindre af at mændene for en gangs skyld fører en skyggetilværelse i denne svenske disputats. Hovedtemaet er hvilken rolle kvinder har spillet i Danmarks historie set med Saxos øjne. Men selv